

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2016. – Т. 33-34. – С. 257-266

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2016. – Volume. 33-34. – pp. 257-266

УДК: 316.42:305

© Тамара Марусик¹

Гендерні пріоритети у структурі гуманітарної складової суспільного розвитку

У статті досліджуються основні аспекти гуманітарного розвитку суспільства крізь призму гендерних пріоритетів, розкрито засади становлення гендерної культури на міжнародному і національному рівнях, простежено формування та еволюція поглядів на проблеми рівності чоловіка і жінки з боку ООН, ЮНЕСКО та Європейського Союзу. Проаналізовано нормативно-правову базу України з окресленого питання. Визначено особливості гендерних стереотипів як соціальних норм в Україні.

Ключові слова

Гендерні пріоритети, гуманітарна сфера, Європейський Союз (ЄС), ЮНЕСКО, ООН, Україна, гендерні стереотипи.

Gender priorities in the structure of the humanitarian component of the society development

In this the author investigates the main aspects of the society humanitarian development through the prism of gender priorities. On the legislative basis of the United Nations Organization, UNESCO and EU the formation of the gender culture on the international level is interpreted. The author also pays attention to the international institution's activity in gender problems and points out the importance of taking into consideration the world society background in this field to be used on the national level.

Analyzing the Ukrainian normative and legislative basis in the mentioned problem the peculiarity of the gender steps used in education, science and culture are shown. It is proved that the ways of state gender policy functioned in Ukraine are not always supported by state structures. Structures that haven't made their own mechanisms of gender policy realization yet, especially in the humanitarian sphere. Moreover, the gender policy model needs more thorough working-out taking into consideration both international experience and national identity in social and economical, society and political and cultural development of the state and its citizens.

Having defined the gender stereotypes as the social norms it is proved that their spreading is a "set-back" on the way of social request for gender policy formation. The steps that show the gender equality and the extension of women rights and possibilities in different spheres, first of all in the humanitarian one, are challenged with their misunderstanding both by people that might realize mentioned steps and the society in particular.

Keywords

Gender priorities, humanitarian sphere, European Union (EU), UNESCO, UNO, Ukraine, gender stereotypes.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах євроінтеграційних прагнень України, окупації Криму і продовження воєнних дій на Сході актуалізувалися питання у контексті посилення ролі гуманітарної складової як невід'ємного чинника розвитку українського суспільства. Цілком логічно, що одним із основних пріоритетів гуманітарної політики є відносини гендерного паритету щодо розширення прав і можливостей жінок у всіх сферах розвитку суспільства, насамперед у духовній сфері.

Варто зазначити, що сучасні гендерні дослідження просякли собою, хоча й нерівномірно, практично усі галузі світової науки. Вивчення ролі жінок і гендерна проблематика в її най-

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин, проректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, Email: t.marusyk@chnu.edu.ua

більш широкому тлумаченні є вагомим міждисциплінарним полем, що охоплює соціально-економічний, демографічний, соціологічний, культурно-антропологічний, психологічний і інтелектуальний виміри. Саме розуміння сутності гендерних досліджень допомагає виявити гуманітарне начало, гуманітарну складову науки. Це видається особливо важливим, оскільки сьогодні необхідно говорити про гуманітаризацію не лише освіти і науки, а й культури в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування гендерної культури опинилася у центрі уваги різних наук і стала важливою проблемою міждисциплінарних досліджень. Гендерні аспекти знайшли відображення у працях філософів, психологів, істориків і соціологів. Достеменно невідомо, хто першим використав термін «гендер» у науковому дискурсі, проте його появу найчастіше пов'язують із гендерною соціологією Е. Оуклі (70-ті роки ХХ ст.) і трактують як компонент індивідуальної і колективної свідомості, що охоплює когнітивний, культурний, соціальний, мовний аспекти існування індивіда у суспільстві. Термінологічне обґрунтування гендеру знаходимо у працях Р. Ліончука, Д. Лорбера, Р. Хофа, Дж. Батлера, Ю. Крістева, Л. Ірігарей, Дж. Скотт та ін. Так, Дж. Скотт, виступаючи у грудні 1985 року з доповіддю на Зборах Американської історичної асоціації звернулася із закликом покласти край протиставленню «чоловічої» та «жіночої» історії². Не можна оминати увагою напрацювання Л. Бенерія, Е. Келлера та Дж. Стінса, які окреслили витоки соціальних упереджень щодо місця і ролі жінок у громадській і культурній сферах. Дослідженням гендерного виміру науки і політики присвятила свої праці Дж. Ельштайн, яка доводила необхідність подолання соціальних упереджень, притаманних науковому дискурсу³. Гендерну динаміку на локальному, національному і міжнародному рівнях вивчали М. Капріолі, К. Мун, Ш. Хупер, які намагалися втілити гендерну концепцію на емпіричному рівні.

Останнім часом гендерна проблематика викликає неабияке зацікавлення українських науковців, серед яких варто виокремити напрацювання І. Жеребкіної, І. Головащенко, І. Лебединської, Т. Мельник, Н. Чухим, Т. Марценюк та ін. Питання відтворення гендерної культури розглядали Р. Айвазова, Т. Вороніна, І. Клименкова, Л. Посадська; інтеграції гендерного підходу в систему національної культури досліджували Л. Булатова, Т. Говорун, І. Зверева, В. Кравець, О. Кікінеджи, Я. Кічук, В. Троян, Н. Троян та ін.

Метою статті є визначення гендерних пріоритетів як одного із основних чинників у структурі гуманітарної складової суспільного розвитку на міжнародному і національному рівнях.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- з'ясувати особливості визначення гендерних пріоритетів у структурі гуманітарної складової суспільного розвитку;
- охарактеризувати основну нормативно-правову базу з окресленої проблеми на міжнародному і національному рівнях;
- проаналізувати особливості гендерних стереотипів як соціальних норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, жіночий рух був започаткований наприкінці ХУІІІ ст. публікацією маніфесту французької письменниці і журналістки, політичного діяча Олімпії де Гуж «Декларація прав жінки і громадянки», де основна теза – рівний доступ жінок і чоловіків до освіти та право жінок на вільне висловлювання з питань суспільно-політичного життя⁴.

Варто зазначити, що жіночий рух як явище пройшов декілька етапів. На першому етапі (30-ті роки ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.) жінки виборювали право голосу та рівні права на освіту; на другому – (60-ті – 90-ті роки ХХ ст.) – торкалися реформ у законодавчій і соціальній сферах і, нарешті, на третьому, що триває й донині, окреслювалася основна проблематика – нерівність жінок у сфері культури і психології.

Впродовж еволюції і розвитку міжнародний жіночий рух не лише набув транснаціональних форм, а й змусив привернути увагу до проблем жіноцтва Організації Об'єднаних Націй. Так, у

² Дж. Скотт (2001), Гендер и полезная категория исторического анализа, *Введение в гендерные исследования*, Ч.ІІ, Хрестоматия, С.В.Жеребкина (Ред.), Харьков, ХЦГИ; Спб: Алетейя, – С.405-436.

³ Elshtain Y. (1995), *Women and War* [Text], Y.B. Elshtain, University of Chicago Press Edition, – P.144-160.

⁴ Гербут Н., Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень, режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_57/gerbut_teoretyko.pdf

1946 р. при ООН була створена спеціальна комісія зі становища жінок, прийнято ряд конвенцій і декларацій. Крім того, було проведено декілька міжнародних конференцій, присвячених питанням прав жінок. На I конференції у Мехіко (1975), коли було вирішено 1976-1985 роки проголосити як «Десятиріччя жінок: Рівність, Розвиток і Мир» особлива увага приділялася ролі жінки в науці й технології. II конференція у Копенгагені (1980) підвела підсумки досягнень у сфері гендерної політики відповідно до окресленої мети. На III конференції у Найробі (1985) була розроблена нова стратегія щодо покращення становища жінок і захисту їх прав до 2000 року. Відповідно до стратегії окреслювалася низка заходів, спрямованих на досягнення гендерної рівності на національному рівні, серед яких найвагоміші: удосконалення і приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів, Конституцій і законодавства країн світу; досягнення рівної участі чоловіків і жінок у реалізації суспільно-значущих соціальних програм; формування паритетної дипломатії, тобто рівної участі чоловіків і жінок у політичному житті та прийнятті рішень на усіх рівнях влади⁵. Після конференції ООН прийняла низку важливих документів, а саме: Декларацію щодо рівності жінок і чоловіків (1988), Програму розвитку ООН із впровадження гендерних індикаторів індексу розвитку людського потенціалу (1990), Декларацію ООН про попередження насильства щодо жінок (1993).

Під час IV конференції ООН з питань жінок, що відбулася у 1995 р. у Пекіні була прийнята Пекінська декларація і Пекінська Платформа дій. У зазначених документах наголошувалося на нерозв'язанні низки питань щодо становища жінок, насамперед акцентувалося увага на відсутності відповідних національних і міжнародних механізмів контролю.⁶ Вагому роль у процесі досягнення гендерної рівності відіграла спеціальна сесія ГА ООН під назвою «Пекін+5» (2000), підсумком роботи якої стало прийняття політичної декларації «Жінки у 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у ХХІ ст.» (Нью-Йорк, 2000). Водночас проблема досягнення гендерної рівності знайшла відображення у Декларації Тисячоріччя (2000), де була включена до однієї з восьми Цілей розвитку тисячоріччя ООН.

Велику роль у процесі утвердження рівності між чоловіками й жінками відіграє ЮНЕСКО, адже, на думку колишнього Генерального директора ЮНЕСКО К. Мацуура «...в сучасних суспільствах питання гендерної рівності у професійному житті на всіх рівнях є одним із найгостріших»⁷.

У цьому плані показовими є різноманітні ініціативи ЮНЕСКО, скеровані на підвищення іміджу видатних жінок-науковців, зокрема заснування спільно з французькою косметичною корпорацією L'Oréal премії «Жінки в науці», що вручається задля підтримки талановитих жінок-дослідниць. Як підкреслили президент L'Oréal Л. Оуен-Джонс і К. Мацуура під час першої церемонії вручення премії, це робиться «...задля підтримки жіночої активності у науковій сфері, захисту екології та зміцнення міжнародного співробітництва»⁸.

Прикладом того, наскільки послідовно ЮНЕСКО дбає про розвиток гендерної політики у сфері науки, є те, що кожні чотири роки Сектори ЮНЕСКО готують аналітичні доповіді. Так, в останніх доповідях (2014) Сектор природничих наук підвів підсумки досягнень гендерної рівності в науці й технології, а Сектор культури - у спадщині і творчості. У другій доповіді вперше зведено воедино існуючі науково-дослідні роботи, стратегії, тематичні дослідження і статистичні дані з гендерної рівності щодо розширення прав і можливостей жінок у сфері культури. Крім того, наведена гендерна діагностика дозволила виявити симптоми властиві й іншим галузям соціально-економічного життя, зокрема обмежений доступ жінок до керівних посад (так звана «скляна стеля»); дискримінація за деякими видами діяльності («скляні стіни»); обмежені можливості щодо безперервного навчання, нарощування потенціалу і розвитку зв'язків; нерів-

⁵ Ліщинська О.С., Конференція в Найробі: «народження світового фемінізму», режим доступу: [//www.rusnauka.com/12_EN_2008/Istoria/30939.doc.htm](http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Istoria/30939.doc.htm)

⁶ Четвертая Всемирная конференция по положению женщин, Пекинская декларация. Платформа действий (1999), *Проблема насильств в сім'ї: правові та соціальні аспекти*, Харків, Право.

⁷ UNESCO questionnaire on gender equality and culture, *Gender Equality Heritage and Creativity*, Paris, – S.23-25.

⁸ ЮНЕСКО оголосила лауреатів премії "Жінки в науці", режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/1085867-yunesko_ogolosila_laureatv_prem_gnki_v_nauts_960193.html

ний розподіл неоплачуваної домашньої праці; несприятливі умови праці (неповний робочий день, робота за контрактом, неформальна зайнятість) тощо⁹.

Не можна оминати увагою доповідь «Долаючи забобони та бар'єри: використовувати потенціал жінок у науці та інжинірингу», підготовлену Комітетом з максимізації потенціалу жінок у науці та інжинірингу Національної академії наук США у 2006 р. У зазначеному документі цілком слушно наголошено, що «...збільшення кількості жінок-науковців в академії – ключ до американської конкурентоспроможності»¹⁰. Цю тезу підтримала й колишній держсекретар у справах здоров'я в уряді Президента США Б. Клінтона Д. Шалала, яка зазначила: «Це моральний імператив, і це економічний імператив. Оскільки відбувається глобальне зростання конкуренції в науці та інжинірингу, США не можуть собі дозволити невикористання тієї розумової сили (brain power), яка в них є»¹¹. Звісно, цього розуміння нерідко бракує представникам владних структур України.

З метою вирішення питань гендерного паритету і забезпечення прав жінок у структурі ООН було створено цілу мережу спеціалізованих органів: Відділ з покращення становища жінок, Комісія зі становища жінок, Інститут міжнародних досліджень і освіти жінок, Фонд розвитку жінок, канцелярія Спеціального радника з гендерних питань і покращення становища жінок та ін. У 2010 р. ГА ООН задля прискорення процесу розв'язання проблем жінок і дівчат у світі проголосувала за створення нової структури «ООН-жінки». Більше того, у системі ООН був створений спеціальний інтернет-ресурс «Жіночий нагляд», який став основним порталом доступу до інформації та ресурсів із забезпечення гендерної рівності і розширення можливостей жінок у рамках системи ООН, включаючи Секретаріат ООН, регіональні комісії, різноманітні фонди, програми, спеціалізовані установи, академічні і науково-дослідні інститути¹².

Низка документів у напрямі гендерної рівності прийнята й ОБСЄ: План дій з підтримки гендерної рівності (2004), Рішення Міністерства ради ОБСЄ про роль жінок у попередженні конфліктів, регулюванні криз та постконфліктному відновленні (2005), Рішення міністерської ради ОБСЄ щодо участі жінок у політичному і суспільному житті (2009) та ін.

Ідея рівних прав жінок і чоловіків перебуває на порядку денному Європейського Союзу від часу його створення. Так, у Римських договорах (1957) йшлося про те, що «чоловіки і жінки повинні отримувати рівну оплату праці за рівноцінну роботу»¹³. Подібні думки простежуються у Маастрихському (1992) та Амстердамському договорах (1997), Хартії фундаментальних прав ЄС (2000), Лісабонському договорі (2007). Окрім того, низка резолюцій Європарламенту та директив і резолюцій Ради Міністрів ЄС містять інформацію про потреби гендерних перетворень і визначають норми щодо їх забезпечення. Законодавство Європейського Союзу, різноманітні інформаційно-просвітницькі кампанії, фінансові програми варто віднести до спеціальних заходів у гендерній політиці на рівні ЄС.

Не можна оминати увагою роль найбільшої парасолькової організації жіночих об'єднань у ЄС – Європейського жіночого лобі (1990). Членство у ньому поширюється на жіночі організації у країнах-членах ЄС і трьох країнах-кандидатах. Крім того, до його складу входить 20 загальноєвропейських організацій. Наразі ЄЖЛ нараховує більше 2500 організацій¹⁴.

З метою ефективного втілення політики рівних прав і можливостей у Вільнюсі (2006) заснований Європейський інститут із гендерної рівності (ЄІГР) (European Institute for Gender Equality), основною консультативною платформою якого є «ЄвроГендерна мережа». Для порівняння стану гендерних відносин у країнах ЄС ЄІГР розробила індекс із гендерної рівності

⁹ UNESCO questionnaire on gender equality and culture, *Gender Equality Heritage and Creativity*, Paris, – S.23-25.

¹⁰ Зерницька О., Мирончук О. (2008), Гендерна політика у сфері академічної науки, *Політичний менеджмент*, №5, – С.119.

¹¹ Там само, С.120.

¹² Чому актуальна для України Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, режим доступу: <http://gender.at.ua/publ/3-1-0-85>

¹³ Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу, режим доступу: <http://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/>

¹⁴ Тамара Марценюк: Найпопулярніший стереотип це те, що жінка – «Берегиня» і «Барбі», режим доступу: <https://rozmova.wordpress.com/2016/03/23/tamara-martsenuk>

(Gender Equality Index), в якому визначені шість показників, зокрема робота, гроші, знання, час, влада та здоров'я і, додатково, насильство¹⁵.

У США координацією діяльності дослідницьких центрів з гендерної проблематики займається Національна асоціація жіночих досліджень. В останні десятиріччя подібні центри запрацювали й у ряді постсоціалістичних країн.

Слід зазначити, що українські університети рухаються у напрямі створення наукових гендерних і жіночих центрів, хоча й певні напрацювання у цій галузі уже наявні. Потужною формою розвитку таких досліджень залишаються громадські організації.

Загальні принципи гендерного розвитку в Україні визначено у Конституції України, яка гарантує рівні права та можливості для чоловіків і жінок, рівність їх перед законом. Так, Конституція України (Ст. 24) гарантує право на недискримінацію за будь-якою ознакою, зокрема за ознакою статі. Однак конституційні норми можуть бути реалізовані належним чином лише тоді, коли вони набувають подальшого розвитку в цілісній системі законодавства та застосовуються на практиці за допомогою відповідних інституціональних механізмів.

Слід зазначити, що українське суспільство не без впливу міжнародної спільноти звернуло увагу на наявність гендерної нерівності в країні на початку ХХІ ст. Саме після Саміту ООН у вересні 2000 року Україна визнала забезпечення гендерної рівності пріоритетом державної політики, що зумовило прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності. Уряд, громадські й міжнародні організації продовжували роботу із розв'язання цієї проблеми, у т. ч. шляхом реалізації Державної програми на період до 2016 р. Впродовж 1995-2014 рр. в Україні вдалося створити своєрідну систему запобігання і протидії гендерному насильству: 2001 р. - Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» і Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» 2003 р. – Закон України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок»; 2005 р. – Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; 2009 р. – наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту»; 2011 р. - Закон України «Про протидію торгівлі людьми» і приєднання України до конвенцій Ради Європи щодо запобігання насильства, 2012 р. – Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року». Більше того, у 2010 р. було створено Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі¹⁶. Водночас відбувається посилення координації між складовими національного механізму та поживається вивчення міжнародного досвіду щодо розвитку національних механізмів.

Паралельно відбувається інституалізація гендерної політики шляхом створення центрів жіночих студій чи гендерної рівності в університетах, розробки та впровадження нових освітніх програм, а також спеціальних проектів у межах різноманітних Рамкових програм ЄС.

Враховуючи необхідність об'єднання зусиль науковців та гостру потребу координації спільних заходів щодо формування й розвитку гендерних студій в Україні у лютому 1999 р. був створений Київський інститут гендерних досліджень¹⁷, в основу діяльності якого покладений принцип «Всі права людини для всіх!». Його мета - акумуляція гуманізму і демократизму у подоланні нерівності між чоловіками і жінками та забезпечення між ними партнерства і толерантності, вільного вибору, взаємної відповідальності, взаємоповаги, особистісного взаєморозуміння у створенні умов для самовиявлення сутнісних людських характеристик. Цей принцип цілком поділяє голова «Жіночої громади» Марія Драч стверджуючи, що «...сьогодні в Україні немає і не повинно бути таких структур державної влади, які були б табуовані для жіночої участі... Врешті-решт, для того, щоб вирішувати гендерні проблеми через структури державної

¹⁵ Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу, режим доступу: <http://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/>

¹⁶ Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі, режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14498.html

¹⁷ Чухим Н., Скорик М., Гендерні дослідження в Україні: які ж перспективи?, режим доступу: http://gender/ntu-kpi.kiev.ua/web_ukr/bibo/article_15.html

влади, ми повинні брати участь у самому процесі управління»¹⁸. Демократичний розвиток особистості як чоловіка, так і жінки є умовою демократизації всіх сфер світорозбудови і миротворення.

Не варто забувати, що в культурі кожного суспільства діють певні правила поведінки, звички, традиції, які передаються від покоління до покоління, і, з часом, стають стереотипами. Взагалі під соціальним стереотипом можна розуміти «переконавання і уявлення людини, що сформовані конкретним соціумом у конкретний історичний період»¹⁹. Уявлення про один і той же об'єкт чи явище може відрізнятись у різних людей чи груп людей і залежить від низки чинників, зокрема конкретних політичних чи економічних умов, високого чи низького рівня культури, освіти, методів виховання, сімейних традицій, геополітичного положення тощо²⁰. Стереотипи досить важко піддаються трансформації. Їх зміна потребує не лише певного часу, а насамперед цілеспрямованого впливу суспільної більшості і підтримки держави. За відсутності хоча би одного із зазначених чинників майже неможливо досягти зміни будь-якого стереотипу. Як відомо, гендерні стереотипи як соціальні норми досить стійкі і відтворюються від покоління до покоління. Найстійкіші гендерні стереотипи засвоюються саме у дитинстві: у сімейному колі, у дитячих садках і школі, поступово переносяться у доросле життя, у власну родину.

Гендерні стереотипи можна умовно поділити на три групи: стереотипи маскуліності-фемінності (нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок; стереотипи щодо змісту праці (для жінок - традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків - діяльність інструментальна, творча, керівна); стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі (для чоловіків головні - професійні, для жінок - сімейні²¹). Зазначені стереотипи поширюються за допомогою двох найпотужніших каналів - системи освіти і засобів масової інформації²². Не можна оминати увагою й деструктивну діяльність окремих антигендерних рухів, що розповсюджують недостовірну інформацію з питань гендерної політики і свідомо насаджують патріархальні стереотипи. Поширення гендерних стереотипів є досить вагомою проблемою у розвитку суспільства, адже саме вони виступають своєрідним гальмом на шляху формування суспільного запиту на гендерну політику. Заходи із забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у різних сферах, зокрема гуманітарній, стикаються із неприйняттям їх як на рівні тих, хто має виконувати зазначені заходи, так і на рівні суспільства вцілому.

Варто виокремити основні причини гендерної нерівності в українському суспільстві від яких напряму залежить його поступальний розвиток: непослідовність у запровадженні законодавчих змін щодо забезпечення паритетного представлення жінок і чоловіків в органах державного управління і місцевого самоврядування; відсутність дієвих механізмів, що сприяють залучення жінок до економічних процесів, наукових розробок; недостатня роль, а нерідко й пасивність з боку навчальних закладів, насамперед університетів і осередків духовності у вихованні культури гендерної рівності і толерантності; недосконалість механізмів, що дозволяють ефективно протидіяти використанню у рекламній продукції, засобах масової інформації і Інтернет-ресурсах елементів, що формують у свідомості людей ідею нерівності жінок і чоловіків тощо.

З метою обміну практичним досвідом щодо вироблення політики і механізмів прискорення гендерного діалогу і погодження міжнародних стандартів із проблеми гендерної рівності було

¹⁸ Грабовська І. (2001), Проблеми і перспективи жінки у сучасній українській політиці, *Сучасність*, №6, – С.55.

¹⁹ Ковальова О. (2013), Вплив гендерних стереотипів на реалізацію гендерної політики в Україні, *Адміністративне право і процес*, №2(4).

²⁰ Роечко В.О., Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості, В.О. Роечко, режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2012-1/11-filos-Roenko.pdf>.

²¹ Кленина І.С. (1998), Самореалізація і гендерні стереотипи, І.С. Кленина (Ред.), *Психологические проблемы самореализации личности*, Вып. 2, СПб.: СПбГУ, - С.188-202.

²² Ковальова О. (2013), Вплив гендерних стереотипів на реалізацію гендерної політики в Україні, *Адміністративне право і процес*, №2(4).

засновано Європейську Платформу жінок-вчених, а Генеральною Асамблеєю ООН створено агентство «ООН - Жінки» (2010), представництво якого досить успішно діє в Україні²³.

Одним із дієвих механізмів сучасного обговорення проблеми гендерної політики слугує проведення в різних країнах світу Гендерних Самітів - серії конференцій, метою яких є діалог між ученими, керівниками наукової галузі, промисловцями та гендерними практиками для вироблення консенсусу і заходів із впровадження гендерної рівності на інституціональному, національному і міжнародному рівнях. Зазначені заходи стали початком проекту «Гендер в науці» УІІ Рамкової Програми ЄС. Перший Європейський Гендерний Саміт, присвячений розгляду питання підвищення якості наукових досліджень та стимулювання інновацій через досягнення гендерної рівності відбувся у 2011 р. Деяко пізніше подібні Саміти були проведені у Північній Америці, Африці, Азії, Латинській Америці²⁴.

У результаті пропозицій, висловлених під час Гендерних Самітів, швидкими темпами розгорталися дослідження історичних, соціальних, психологічних та біологічних особливостей участі жінок у наукових дослідженнях, у науковий обіг та засоби масової інформації введено широкий масив нових даних щодо ролі жінок у розвитку науки, освіти, культури, винахідництва. Стимулювання перерахованих заходів зумовило створення і функціонування спеціальних фондів щодо надання фінансової підтримки дослідженням жінок і про жінок, повернення їх у науку після перерви по догляду за дітьми, виділення коштів для набуття ними вищої наукової кваліфікації чи зайняття керівних посад. Низка заходів, спрямованих на дослідження можливостей повнішого використання інтелектуального потенціалу жіночої половини людства і забезпечення гендерної рівності в науці проведена впродовж двох десятиріч слугує основною сферою реалізації освітніх знань, від прогресу якої напряму залежить соціально-економічний і культурний розвиток суспільства.

У новому стратегічному документі ЄС на 2016-2019 рр. наголошено, що проблема гендерної рівності і надалі залишається важливою в усіх напрямках сучасної політики цієї структури.²⁵ Так, у сфері наукових досліджень та інноваційній політиці цю проблему планується вирішувати шляхом підтримки програми «Горизонт - 2020» і шляхом співробітництва науково-дослідних організацій країн-членів у межах Європейського дослідницького простору. Варто підкреслити, що Рамкова програма ЄС із досліджень і інновацій «Горизонт - 2020», що стартувала у 2014 р. охоплює ряд важливих компонентів, зокрема передову науку, індустріальне лідерство, соціальні виклики. Так, у робочій підпрограмі на 2016-2017 рр. гендерний напрям детально задекларований у понад ста із майже 600 тем. Більше того, з метою балансування складу груп щодо прийняття рішень встановлені відповідні квоти: 40% жінок входять до складу експертних груп і 50 % - консультативних²⁶. Навчальним закладам і управлінським організаціям рекомендовано визначати можливість інтегрування методів аналізу внеску статі і гендеру у фундаментальні та прикладні дослідження за допомогою апробованих підходів, а саме: фіксація чисельності жінок, які були залучені; відстеження інституцій, завдання яких полягає у просуванні гендерної рівності у науковій сфері шляхом структурних змін в організації досліджень; фіксація знань чи гендерованих інновацій, які стимулюють розвиток наукових досліджень і технологій. Звісно, досвід із впровадження гендерної рівності в соціокультурну і наукову сфери важливий і для України, проте варто зазначити, що гендерна історія посттоталітарних країн значно складніша у порівнянні із західними, оскільки існує певна невідповідність між високою професійною активністю жінок і досить консервативною світоглядною гендерною ситуацією.

Разом з тим, нерідко самі жінки демонструють занижену оцінку своїх професійних, громадських та лідерських якостей і не готові протидіяти дискримінації щодо них. Це можна пояснити досить слабкими прагненнями у напрямі підвищення рівня правової культури жінок і чоловіків, зокрема розповсюдження інформації про міжнародні документи і національне зако-

²³ Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації, режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/genderna_politika_ukr_web.pdf

²⁴ Strategic Engagement for Gender Equality. 2016-2019, режим доступу : (<http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/>).

²⁵ Програма гідної праці МОП для України на 2016-2019 роки, режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf

²⁶ Троян В., Таран Н. (2016), Проблема гендерної рівності в науці: досягнення та виклики // *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія»*, Серія «Гендерні науки», Вип.2, – С.103-104.

нодавство, що встановлюють рівні права і можливості чоловіків і жінок. Зазначена проблема є однією з основних, адже вона закріплює відмінність у становищі і можливостях жінок і чоловіків та обмежує здатність держави запобігати та реагувати на випадки у разі порушення прав людини. Хоча би часткове розв'язання цієї проблеми зумовлює удосконалення відповідного законодавства, розширення функцій Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, створення органів з протидії дискримінації, підвищення освітнього з окресленої проблематики.

Хоча би часткове розв'язання проблеми зумовило створення в українських університетах низки кафедр гендерних досліджень і гендерних освітніх центрів. Своєрідним підґрунтям для їх організації стала участь у спільному проекті Європейського Союзу, Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida) і Програми розвитку ООН (ПРООН) за «Програмою рівних можливостей і прав жінок в Україні». Більше того, за їх підтримки було розроблено методологію і проведено експертизу навчальних програм, матеріалів і посібників, розроблено навчальні курси з питань гендерної рівності для учнів старших класів середніх шкіл і студентів ВНЗ. У школах періодично проводилися уроки гендерної рівності та інші заходи, спрямовані на формування культури гендерної рівності. Своєрідним результатом на рівні зміни поведінки стало зростання ініціативи «знизу» щодо включення гендерних підходів до системи освіти: започаткування регулярних науково-практичних конференцій з гендерної проблематики, організація і проведення конкурсів, фестивалів, майстер-класів та інших інтерактивних заходів з питань рівності. Проте зазначені заходи ще не набули системності, а система освіти, на жаль, і досі залишається середовищем поширення гендерних стереотипів.

Не можна оминати увагою ініціативу Сумського державного університету щодо впровадження гендерних підходів в освітнє середовище, адже саме система освіти покликана взяти на себе основний тягар у впровадженні гендерних підходів і реалізації гендерної політики держави. Більше того, Сумський університет з метою системного підходу до гендерної політики українських університетів запропонував необхідність дотримання низки компонентів, а саме: ідеологічного, організаційного, структурного, комунікаційного, інформаційно-просвітницького, дослідницького і методичного²⁷. Цілком логічним виглядає те, що успішна реалізація зазначених складових сприятиме формуванню нової еліти держави, підготовки фахівців, завданням яких є пропаганда принципів гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя. Нині понад 120 університетів України, у тому числі Чернівецький, у різних формах долучаються до ініціативи, що є додатковим механізмом налагодження комунікацій і важливою умовою становлення гендерночутливого національного освітнього простору.

Висновки. Отже, на підставі аналізу процесів формування і еволюції поглядів на проблеми рівності чоловіка і жінки з боку ООН, ЮНЕСКО і Європейського Союзу можна стверджувати, що гендерні пріоритети виступають одним із основних аспектів гуманітарного розвитку суспільства як на міжнародному, так і національному рівнях. Активізація діяльності міжнародних інституцій з гендерної проблематики зумовлює потребу у запозиченні досвіду світового співтовариства з метою його застосування на національному ґрунті.

Гендерна політика формується як система цілеспрямованих взаємопов'язаних заходів, спрямованих на вирішення гендерних проблем і досягнення гендерної рівності. Гендерні проблеми – це, перш за все, проблеми соціальні, тобто проблеми не стільки жінок і чоловіків, скільки усього суспільства. Розвиток національного механізму залишається одним із пріоритетів державних програм щодо забезпечення гендерної рівності.

Формування особливостей гендерних стереотипів як соціальних норм дає підстави стверджувати, що їх поширення виступає своєрідним гальмом на шляху формування суспільного запиту на гендерну політику. Заходи із забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у різних сферах, насамперед гуманітарній, стикаються із неприйняттям їх як на рівні тих, хто має виконувати зазначені заходи, так і на рівні суспільства в цілому.

Вивчення нормативно-правової бази України з окресленого питання дало можливість виокремити особливості гендерних підходів, які застосовуються в освіті, науці і культурі. Варто зазначити, що задекларовані Україною напрями гендерної політики держави не завжди знаходять

²⁷ Результати ініціативи «Університет, дружній до сім'ї» та досвід реалізації гендерної політики українських університетів, (2015), Н.Світайло (Ред.), Суми, Видавництво ПА «Хорошие люди», – С.35-38.

належну підтримку відповідних структур, котрі ще не напрацювали конкретних механізмів їх реалізації, перш за все, у гуманітарній сфері. Разом з тим, модель гендерної політики потребує більш ретельного її розроблення з урахуванням як міжнародного досвіду, так і національних особливостей соціально-економічного, суспільно-політичного і культурного розвитку держави, не залишаючи поза увагою свідомість її громадян.

Список джерел

1. Elshatn Y. (1995), *Women and War* [Text], Y.B. Elshatn, University of Chicago Press Edition, - P.144-160.
2. Strategic Engagement for Gender Equality. 2016-2019, режим доступу: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/>
3. UNESCO questionnaire on gender equality and culture, *Gender Equality Heritage and Creativity*, Paris, – S.23-25.
4. Гербут Н., Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень , режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_57/gerbut_teoetyko.pdf
5. Грабовська І. (2001), Проблеми і перспективи жінки у сучасній українській політиці, *Сучасність*, №6, – С.55.
6. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації, режим доступу: http://C:/Users/1/Downloads/genderna_politika_ukr_web.pdf
7. Дж. Скотт (2001), Гендер и полезная категория исторического анализа, *Введение в гендерные исследования*, Ч.II, Хрестоматия, С.В.Жеребкина (Ред.), Харьков, ХЦГИ; Спб: Алетейя, – С.405-436.
8. Зерницька О., Мирончук О. (2008), Гендерна політика у сфері академічної науки, *Політичний менеджмент*, №5, – С.119.
9. Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу, режим доступу: <http://rovaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/>
10. Кленіна І.С. (1998), Самореалізація и гендерные стереотипы, І.С.Кленіна (Ред.), *Психологические проблемы самореализации личности*, Вып. 2, Спб.: СПбГУ, - С.188-202.
11. Ковальова О., Вплив гендерних стереотипів на реалізацію гендерної політики в Україні, режим доступу: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/176-vplyv-hendernykh-stereotypiv-na-realizatsiiu-hendernoipolityky-v-ukraini-kovalova-o>
12. Ліщинська О.С., Конференція в Найробі: «народження світового фемінізму», режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Istoria/30939.doc.htm
13. Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі, режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14498.html
14. Програма гідної праці МОП для України на 2016-2019 роки, режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf
15. Результати ініціативи «Університет, дружній до сім'ї» та досвід реалізації гендерної політики українських університетів, (2015), Н.Світайло (Ред.), Суми, Видавництво РА «Хорошие люди», – С.35-38.
16. Роечко В.О., Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості, В.О. Роечко, режим доступу: <http://novyn.kpi.ua/2012-1/11-filos-Roenko.pdf>
17. Тамара Марценюк: Найпопулярніший стереотип це те, що жінка – «Берегиня» і «Барбі», режим доступу: <https://rozмова.wordpress.com/2016/03/23/tamara-martsenuk/>
18. Троян В., Таран Н. (2016), Проблема гендерної рівності в науці: досягнення та виклики // *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія»*, Серія «Гендерні науки», Вип.2, – С.103-104.
19. Четвертая Всемирная конференция по положению женщин, Пекинская декларация. Платформа действий (1999) , *Проблема насильств в сім'ї: правові та соціальні аспекти*, Харків, Право.
20. Чому актуальна для України Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, режим доступу: <http://gender.at.ua/publ/3-1-0-85>
21. Чухим Н., Скорик М., Гендерні дослідження в Україні: які ж перспективи?, режим доступу: http://gender/ntu-kpi.kiev.ua/web_ukr/bibo/article_15.html

References

1. Elshtain Y. (1995), *Women and War* [Text], Y.B. Elshtain, University of Chicago Press Edition, - P.144-160.
2. Strategic Engagement for Gender Equality. 2016-2019, rezhym dostupu: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/>
3. UNESCO questionnaire on gender equality and culture, *Gender Equality Heritage and Creativity*, Paris. – S.23-25.
4. Herbut N., Teoretyko-metodolohichni zasady hendernykh doslidzhen, rezhym dostupu: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_57/gerbut_teoretyko.pdf
5. Grabovska I. (2001) , Problemy i perspektyvy zhinky u suchasni ukrainiskii politytsi, *Suchasnist*, №6, – C.55.
6. Genderna polityka ta instytutsiini mehanizmy ii realizatsii, rezhym dostupu: http://C:/Users/1/Downloads/genderna_politika_ukr_web.pdf
7. Dzh. Skott (2001), Hender i poleznaia katehoriia istoricheskogo analiza, *Vvedeniie v hendernyie issledovaniia*, Ch.II, Khrestomatiia, S.V.Dzerebkina (Red.), Kharkov, KhTsHI; Spb: Aleteia, – S. 405-436.
8. Zernytska O., Myronchuk O. (2008), Henderna polityka u sferi akademichnoi nauky, *Politychnyi menedzhment*, №5, – C.119.
9. Ideia ta tsinnist hendernoi rivnosti u politytsi Yevropeiskoho Soiuzu, rezhym dostupu: <http://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/>
10. Klenina I.S. (1998), Samorealizatsiia I hendernyie stereotypy, I. S. Klenina, *Psiholohicheskie problem samorealizatsii lichnosti*, Vyp. 2, SPb.: SPbHU, – S. 188-202.
11. Kovaliova O., Vplyv hendernykh stereotypiv na realizatsiiu hendernoi polityky v Ukraini, rezhym dostupu: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/176-vplyv-hendernykh-stereotypiv-na-realizatsiiu-hendernoi-polityky-v-ukraini-kovalova-o>
12. Lishchynska O.S., Konferentsiia v Nairobi: “narodzhennia svitivoho feminizmu”, rezhym dostupu: www.rusnauka.com/12_EN_2008/Istoria/30939.doc.htm
13. Pro ekspertnu radu z pytan rozhlidu zvernen za faktamy dyskryminatsii za oznakoiu stati, rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14498.html
14. Prohrama hidnoi ptatsi MOP dlia Ukrainy na 2016-2019 roky, rezhym dostupu: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf
15. Rezultaty initsiatyvy “Universytet druzhnii do sim’i ta dosvid realizatsii hendernai polityky ukrainykh universytetiv, (2015), N. Svitailo (Red.), Sumy, Vydavnytstvo RA “Khoroshye liudi”, – S.35-38.
16. Roienko V.O., Usvidomlennia sotsialnykh stereotypiv iak umova harmoniinoho rozvytku osobystosti, V.O. Roienko (Red.), rezhym dostupu: <http://novyn.kpi.ua/2012-1/11-filos-Roienko.pdf>.
17. Tamara Martseniuk: Naipopuliarnishyi stereotyp tse te, shcho zhinka. – “Beregynia” i “Barbi”, rezhym dostupu: <https://rozmova.wordpress.com/2016/03/23/tamara-martsenuk/>
18. Troian V., Taran N. (2016), Problema hendernoi rivnosti v nautsi: dosiahnennia ta vyklyky, *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka Akademiia”*, Seriiia “Henderni nauky”, Vyp.2, – S.103-104.
19. Chetvertaia Vsemirnaia konferentsiia po polozheniiu zhenshchin, Pekinskaia deklaratsiia. Platforma deistvii (1999) , *Problema nasylstv v sim’i: pravovi ta sotsialni aspekt*, Kharkiv, Pravo.
20. Chomu aktualna dlia Ukrainy Konventsiiia OON pro likvidatsiiu shchodo zhinok, rezhym dostupu: <http://gender.at.ua/publ/3-1-0-85>
21. Chuhym N., Skoryk M. Henderni doslidzhennia v Ukraini: yaki zh perspektyvy?, rezhym dostupu: [http:// gender/ntu-kpi.kiev.ua/web_ukr/bibo/article_15.html](http://gender/ntu-kpi.kiev.ua/web_ukr/bibo/article_15.html)